

MUHYİDDİN İBNÜ'L-ARABÎ'NİN (560/1165-638/1240) HAYATI VE ESERLERİ

Ethem CEBECİOĞLU *

Özet

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Hayatı ve Eserleri

Bu makalede Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve eserleri hakkında fazla ayrıntıya girmeden genel bir mâlûmat vererek bu doğrultuda, doğup yetiştiği muhit, geleneksel olarak aldığı eğitim, yakın çevresi, seyahatleri ve tasavvufî/rûhânî tecrübeleri bakımından bir sûfinin genel portresini çizmeye çalıştık. Bu portrede daha çok, ilim ve hakikate adanmış bir hayat, bunun sonucu olarak ilim ve irfan merkezlerine yönelik seyahatlerle geçen bir ömür, farklı sûfiyâne tecrübeler ve bütün bunların mahsulü hayli zengin bir külliyyât dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ekberiyeye, Şeyhu'l-Ekber, Hayatı, Eserleri

Abstract

The Life and Works of Muhyiddin İbn al 'Arabi

This paper tries give general information about the life and works of Muhyiddin Ibn al 'Arabi, without giving much detail. In this regard, we tried to draw a general portrait of a Sufi in terms of the place where he was born and raised, his traditional training, his close environment, his travels and spiritual experiences. This portrait is basically characterized with a life devoted to knowledge ('ilm) and reality (haqıqa), and years which, as a result, passed with travels to various centers of spiritual science and gnosis, various spiritual experiences and a rich imaginative *corpus juris* which is a product of such life.

Key words: Muhyiddin Ibn al-'Arabi, Akbarian, Sheikh al Akbar, His Life and Works.

Şeyhü'l-Ekber ünvanıyla ma'rûf Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin doğum tarihi 17 Ramazan 560/ 28 Temmuz 1165'tir.¹ Endülüs'te Mürsiye'de dünyaya gelir. Arap olduğunu ve soyunun Benû Tayy kabilesine ulaştığını kendisi kaydeder.²

Babası Ali b. Muhammed'in takvâ sahibi, fıkıh ve hadis üzerine çalışan ve çok Kur'ân okuyan, her ne kadar hangi görevi yerine getirdiği tam tespit edilemese de dönemin Endülüsü'nde bazı önemli resmî görevlerde bulunan ayrıca İbn Rüşd'ün dostluğunu kazanmış bir zat olduğu kaydedilir.³

Annesi çok dindar, dönemin meşhur kadın sûfilerinin sohbetlerine devam

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

1 Bk. Claude Addas, *İbn Arabî, Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev.: Atilla Ataman, Gelenek Yay., İstanbul 2003, s. 36; M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, İstanbul 1999, c. XX, s. 493.

2 Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Dîvân*, neşr.: Muhammed Rikâbî er-Reşid, Dârü'r-Rikâbî, Kahire 1992, s. 50, 52.

3 Bk. Addas, *İbn Arabî*, s. 37; M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, İnsan Yay., İstanbul 2007, ss. 29, 30; Ahmed Ateş, "İbnü'l-Arabî", *İA*, 4. Baskı, İstanbul 1984, c. VIII, ss. 533-4.

eden ve soyu Ensar-ı Kiram'a kadar ulaşan Nur isimli bir kadındı.⁴ Amcası Abdullah b. Muhammed, *Fütûhât'*ın kaydına göre, bizzat İbnü'l-Arabî'nin delillerini gözleriyle gördüğü üzere kutbiyyet makamına ulaşmış ayrıca müspet ilimlere de vakıf bir zat idi.⁵

Dayılarından siyasetle yakın ilgisi bulunan Ebu Muslim el-Havlânî, İbnü'l-Arabî'ye göre kutubların büyüklerindendi.⁶ Diğer dayısı Yahya Bin Yâğân, Tilemsan hükümdarıydı. İbnü'l-Arabî'nin anlatımına göre, Ebû Abdullah et-Tunûsî'nin tesiriyle hükümdarlığı bırakıp sûfiyye silkine sülûk etmiş, kendini geliştirecek makam-ı kutbiyyete ulaşmış, duası makbûl bir zat olmuştur.⁷ İbnü'l-Arabî işte bu karâbet örgüsü içinde, manevî atmosferi güçlü bir dünyada ortaya çıkıp yetişmiş ve bu yakın çevresinin de etkisiyle temel karakter yapısı inşa olmuş bir sûfidir. Aile çevresinden gelen bu yapılanması, onun ömür boyu temel karakter çizgisini oluşturmuştur.

Şeyhu'l-Ekber denilmesinin sebebi, tasavvuf yolunda ve ilminde âdetâ bir dönüm noktası teşkil edecek tarzda zirve noktalara ulaşmasıdır. Ayrıca dînî ilimlerde yenileyici (müceddid) olduğu için kendisine Muhyiddîn lakâbı verilmiştir.

Doğuda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), İslâm tefekkürünün gelişimi ve olgunlaşmasına tasavvufî açıdan katkıda bulunurken, yaklaşık aynı zaman diliminde, Batıda da Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'nin benzeri bir çaba içerisinde olduğu görülür.

İbnü'l-Arabî'nin dünyaya geldiği Mürsiye şehri, o sıralar Muvahhidlerin yönetimi altındadır. 1163'te Muvahhidlerin, kendilerine muhalif olarak Mürsiye'ye hakim olan İbn Merdeniş'i yenmesi ve akabinde 1171'de İbn Merdeniş'in vefatıyla onun oğulları, Mürsiye eşrâfıyla birlikte Muvahhid Sultânına bağlılıklarını bildirmek için İşbiliyye'ye giderler. Daha sonra Mürsiye'nin pek çok eşrâfı gibi İbnü'l-Arabî'nin babası da, belki de Muvahhid Sultânı Ebû Yâkub Yûsuf'un davetiyle İşbiliyye'ye göç etme kararı almıştır. İbnü'l-Arabî, sekiz yaşına kadar doğduğu Mürsiye şehrinde kalmış, daha sonra ailesiyle birlikte 568/1173'de önemli bir kültür merkezi ve Muvahhidlerin başkenti İşbiliyye (Sevilla)'ye göç etmiştir. İbnü'l-Arabî ilk tahsilini Muvahhidûn Devleti yönetimindeki bu şehirde almıştır.⁸ Yani Tefsir, Kıraat, Fıkıh, Hadis,

4 Bk. Addas, *İbn Arabî*, s. 41; Ateş, agm, c. VIII, ss. 533-4.

5 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, c. I, s. 207.

6 Aynı eser, c. II, s. 20.

7 Aynı yer.

8 Bk. Addas, *İbn Arabî*, s. 42, 43; Ateş, agm, c. VIII, s. 534.

Kelam gibi ilimleri burada tahsil etmiştir denebilir.

Makkarî'ye göre o, erken dönem gençlik yıllarında, burada bazı valilere kâtiplik görevi de yapmıştır.⁹

Kendi ifadelerine bakılırsa, onun öğrenciliği uzunca bir süre devam etmiş, geniş İslam coğrafyasının bir çok farklı merkezinde karşılaştığı ulemâdan dersler okumuş, onlardan icâzetler almış ve o dersleri okutarak icâzetler vermiştir. Bununla da yetinmemiş hayatının hemen her döneminde âlimlerle görüşüp onlardan ders okuyup çok sayıda icâzetler almıştır.¹⁰

Kendisi, zâhirî ilimlerle meşgul olduğu ve henüz sülûka başlamadığı bu gençlik dönemini câhiliye devri olarak nitelendirir.¹¹

Fütûhât'a göre ondaki değişmeler yakalandığı bir hastalık sonucu ortaya çıkmıştır. Hastalık sırasında babası ağlayarak Yasîn sûresini okurken İbnü'l-Arabî o sırada hayatını etkileyecek tasavvufî bir tecrübe yaşar¹² ve muhtemelen bu olaydan sonra halvete çekilir. Derûnundaki kapalı kabiliyetler, bu on dört ay kadar süren halvet ve sıkı riyazetlerle tedricî bir şekilde ortaya çıkar.¹³ İbnü'l-Arabî, bu halvette, mânen keşf yoluyla genç yaşta bilmediği pek çok şeyi öğrenir. Onun bu durumu, herkesin dikkatini çektiği gibi Kurtuba Kadısı İbn Rüşd'ün de ilgisini çeker. Ahmet Ateş, onun manevî olgunluğa ulaştıktan sonraki bilgi edinmesinin, bugün parapsikolojinin dahi çözemediği, muayyen bir mevzu üzerine şiddetle yoğunlaştırılmış ve temerküz ettirilmiş bir ruh hali ile mümkün olabileceğini savunsa da¹⁴ bizce bu bir mevhibe-i Rabbânî'dir. Bu yüzden keyfiyeti, erbabı hariç kimse tarafından bilinemez.

O dönemde İbn Rüşd'le olan mülakatı, bu hususa ışıktır. Genç İbnü'l-Arabî'nin İbn Rüşd'le olan bu sembolik diyalogu genel bir ilgi görmüş ve Şeyhü'l-Ekber'in hayatından bahseden hemen her araştırmacı bu karşılaşmaya dikkat çekmiştir.¹⁵ Bu mülâkâtta genç İbnü'l-Arabî, İbn Rüşd'ün:

9 el-Makkarî, *Nefhu't-tıyb*, c. I, s. 568.

10 Aynı yer.

11 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, c. I, s. 207. İbnü'l-Arabî'nin bu gençlik dönemini tasvir ettiği ifadeleri hakkında ayrıca bk. İbnü'l-Arabî, *Rûhu'l-Kuds*, neşr.: Abdurrahman Hasan Muhammed, Alemü'l-Fikr, Kahire 1989, s. 54, 55.

12 İbnü'l-Arabî, *age*, c. IV, s. 552.

13 *Aynı eser*, c. I, s. 616; Kılıç, *agm*, c. XX, s. 493.

14 Ateş, "İbnü'l-Arabî", s. 535.

15 Meselâ bk. Seyyid Hüseyin Nasr, *Three Muslim Sages, Avicenna-Suhrawardî-Ibn 'Arabî*, Caravan Books, New-York 1976, s. 93; Stephen Hirtenstein, *The Unlimited Mercifer, The Spiritual Life and the Thought of Ibn 'Arabî*, Anqa Publishing, Oxford 1999, s. 58; Addas, *Ibn Arabî*, s. 54; Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, s. 36.

- Senin keşf ve feyz-i ilâhîde bulunduğun şey, nazar (mantık)'ın bize verdiği şey ile aynı mıdır?" sorusuna muhatap olur. Ve ona:

- Hem evet, hem de hayır!" diye cevap verir. Ve ekler:

- Bu evet ve hayır arasında, ruhlar yerlerinden, boyunlar bedenlerinden ayrılırlar."

O sırada İbnü'l-Arabî, İbn Rüşd'ün sararıp, titrediğini, birden sanki elli yaş ihtiyarladığını kaydeder. Ve bu görüşmenin sonunda İbn Rüşd'ün, herhangi bir eğitim ve öğretim almadan, bilgisiz olarak halvete girip de, böyle bir bilgiyle oradan çıkan birini kendisine tanıttığı için Allah'a şükrederek; "Zira, artık bu gibi hâllerin erbâbı kalmadı; ve biz hiç görmedik!" dediğini; kendisinin de; "Allah'a hamdolsun ki işte, biz bu devirde bunlardan biriyiz." diye karşılık verdiğini kaydeder.¹⁶ Bu olay, İbnü'l-Arabî 18 yaşlarındaiken vukû bulmuştur.

İlk Kur'an derslerini Ebû Abdullah el-Hayyât'tan almıştır. Mana âleminde Hz. Resûlullah'la görüşen İbnü'l-Arabî, O'nun kendisine: "Bana sıkıca tutun, kurtulursun!" diye hitap ettiğini, bunun üzerine uzun yıllar hadis tahsiliyle meşgul olduğunu kaydeder.¹⁷ Mana âleminde Hz. Peygamber (s.)'den aldığı bir işaretle, hadis ve diğer dallarda derslere başlar. *el-İcâze'*sinde bütün hocalarının listesini¹⁸ vermiş olup bir kısmı şöyledir:

İbn Hubeyş, İbn Ât, İbn Bâkî, İbn Vâcib, Abdullah es-Süheylî, Lahmî, Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî, Kadı İbn Zerkûn, Ebû Ya'kûb el-Kaysî, Sâlih el-Adevî, Ebu'l-Haccâc Yusuf, Muhammed ve Ahmed el-İşbilî (2 kardeş), Ebû Muhammed el-Bâgî, Ebû Abdullah Muhammed, Fatıma bintü'l-Musanna', Şemsu'l-Ummî'l-Fukara. Bunlar içinde, İbn Ât, İbn Bakî, İbn Vâcib ve İbn Hubeyş gibi hadisçilerden hadis okudu. Lahmî'den Kıraat-ı seb'a, aşere ve takrîb tahsil etti. İbn Şureyh'in *el-Kâff'*ini okudu. Ayrıca Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'den bazı hadis kitapları ve *Sîretü İbn Hişam'ın Ravzu'l-Unuf*unu okudu.¹⁹

Daha pek çok üstadın zahîrî dersler almak suretiyle kendisini geliştiren İbnü'l-Arabî, Batınî yönden de kendini gerçekleştirmek üzere, bir takım tasavvufî egzersizlere girer. Halvet, riyazet ve murakabelerle kısa zamanda bazı manevî makamlar elde eder.

İlk şeyhi, Ebu'l-Abbas Uryebî olmakla birlikte, tahkikte mertebe kazanma-

16 İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, c. II, ss. 372-3; ayrıca bk. Kılıç, agm, c. XX, s. 494.

17 İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-Mübeşşirât*, s. 90.

18 İbnü'l-Arabî, *el-İcâze*, neşr.: Abdurrahman el-Câbi, *Istilhâtu Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-Arabî* içinde, Beyrut 1990, ss.23-32.

19 Kılıç, agm, s. 494.

sı, kendi ifadesiyle Hızır (a.)'in hırka giydirmesiyle olmuştur.²⁰ Ancak, burada şu hususu belirtmekte fayda var: Kendi ifadesiyle, tecrübî olarak doğrudan marifet elde etmesine rağmen o, çok sayıda Allah dostuyla görüşerek onlardan da istifade etmiştir. Görüşüp, istifade ettiği şeyhlerin sayısı 300'ü geçmiş olup, İbnü'l-Arabî özellikle *Rûhu'l-Kuds* ve *ed-Dürretü'l-Fahire* isimli eserlerinde²¹ görüştüğü bu şeyhler hakkında bilgiler verir ve *Fütûhat*'ta da yer yer onların sözlerine atıflarda bulunur.

İbnü'l-Arabî'nin, Afrika topraklarına ilk geçişi yirmi altı yaşlarında iken vuku bulmuştur. Önce Tunus'a gitmiş, orada Şeyh Abdulazîz el-Mehdevî ile musâhabet etmiştir. 591/1195'de Fas'a geçmiş, orada Muvahhidler ordusunun Alfonso ile savaş için İspanya'ya geçişini görmüş ve yaptığı ebced hesabı ile ordunun zafere ulaşacağını keşfetmiştir.²² O, bazı sûfilerle tanıştığı Kuzey Afrika'da iki yıl kalmış sonra tekrar İşbiliyye'ye dönmüştür.

İbnü'l-Arabî'nin bundan sonra Fas'a yine seyahatleri olur. Orada dört yıl kalır. Fas'tan sonra İspanya'ya dönerek Gırnata ve Kurtuba'ya gider. 595/1199'da Kurtuba'dadır. O sırada Merakeş'te İbn Rüşd'ün cenâze merasiminde hazır bulunur.²³ 27 Haziran 1199'da Ramazan başında el-Mariyye'ye gelir ve burada *Mevâkiu'n-Nucûm*'u yazar. O sırada ne ile geçindiği net olarak bilinmemekle birlikte, bazı meliklere kâtiplik yaptığı kaydedilmiştir.²⁴ 596/1200'de ilk kez Hacc'a gider. Hac vazifesini yaptıktan sonra Şeyh Ebu Medyen'le görüşmek üzere Bicâye'ye geçer. Ancak Şeyh vefat etmiştir ve bu yüzden onunla mülâkât gerçekleşemez.

597/1201'de Şeyh Mehdevî ile görüşür ve ikinci kez Hac için Mısır'a geçer. Burada İşbiliyye'li Ahmed ve Muhammed kardeşlerle buluşur. Ramazan'ı onlarla geçirir. Orada Takiyyüddin Abdurrahman'ın eliyle Hızır'ın hırkasını giyer.²⁵ Oradan Mi'râc sırrının zuhur ettiği Kudüs'e geçer. Oradan Halil'e uğrar. Hz. İbrahim'in kabrini ziyaret eder. Orada bir süre ikâmet ettikten sonra, önce ziyaret için Medine'ye, ardından Mekke'ye gider. 598/1202 senesindeki bu yolculuğunun Kudüs-Mekke arası, yaya olarak gerçekleşmiştir. Mekke'de ders

20 İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, c. I, s. 186.

21 İbnü'l-Arabî'nin bu iki eseri *Sufis of Andalusia* adı altında İngilizce'ye çevirmiştir. İbnü'l-Arabî'nin şeyhleri hakkında doğrudan bilgi bulabildiğimiz bu iki eseri esas alınarak oluşturulan bu kitap, dilimize de çevrilmiştir. Bk. Ralph W. Austin, *Endülüs Süfîleri*, çev.: Refik Algan, Dharma Yay., İstanbul 2002

22 İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, c. IV, s. 242.

23 İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, c. I, s. 171.

24 Ateş, "İbnü'l-Arabî", s. 536.

25 Addas, *İbn Arabî*, s. 155; Ateş, agm, s. 536.

halkalarına katılır. Tavaflar yapar ve zamanın geri kalanını Harem-i Şerif'te murâkabe ile geçirir. Orada Herevî'nin *Derecâtü't-Tâibîn* isimli eserini okur, Gazâlî'nin *İhyâ'sını* okutur.²⁶

İbnü'l-Arabi, Mekke'de İsfahan asıllı Mekînüddîn Ebu's-Şuca' Zahir b. Rüstemi'den başta Tirmizî'nin *Sahihi* olmak üzere bazı eserler okur. Onun Nizam adlı kızının şahsında, Ateş'in ifâdesiyle, âyân-ı sâbitedeki güzelliğin tam olarak in'ikas ettiği bir mazhar bulmuş ve bunun etkisiyle *Tercümânü'l-Eşvâk* da²⁷ toplanan şiirleri inşâd etmişti.²⁸

Harem'deki murakabelerinin mahsûlü olarak ortaya çıkan ve Kabe'yi muhatap alan risalelerini *Tâcû'r-Resâil* adlı bir kitapta topladı.²⁹

Orada yaşadığı tasavvufi tecrübeler sırasında ricâl-i gayb'den biriyle görüşür. Bu zât, Cibrîl hadisindeki Cibrîl'in şekli ile İbnül-Arabî'ye gelir. Orada bir gece rüyasında altın ve gümüş tuğlalarla örülü Ka'beyi hayranlıkla seyrederken Ka'be'de iki tuğlalık boş yer görür. Rüyada nefsinin, iki tuğlalık şekil alarak o boşluğu doldurduğunu görünce bundan, zatının onların zatiyla aynı olduğunu anlar. Uyanınca bu rüyayı, kendisinin Hatemü'l-Evlîyâ olduğuna yorar ve Allah'a şükreder.³⁰

Yine aynı murakabelerinde Allah tarafından yazılışı yirmi üç sene süren *Futûhât-ı Mekkiyye*'nin ilk ilâhî sünûhâtı vuku' bulur.³¹ İbnü'l-Arabî, *Futûhât*'ta yazdıklarının tamamının, ya Ka'be'yi tavaf ederken veya murakabe için Harem-i Şerif'te oturduğu sırada, Allah'ın gönlüne açtığı bilgilerin mahsûlü olduğunu kaydeder.³² İlk önce bunların kendisine okutulduğunu (*Futûhat*, I, 239), bundan sonra da "Rabbânî ilkâ" ve "ilâhî imlâ" ile yazıya döküldüğünü kaydeder.³³

Hal tercümesi bakımından önemli olan *Ruh'l- Kuds*'u 1203'te Mekke'de

26 İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, c. IV, s. 13; *el-Emru'l-Muhkem*, s. 224. Ayrıca bk. Addas, *İbn Arabî*, s. 206, 207; Hirtenstein, *The Unlimited*, s. 146, 147.

27 İbnü'l-Arabî müritlerinin isteği üzerine bu divanına ayrıca bir de şerh yazmıştır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Zehâirü'l-A'lâk Şerhu Tercümânü'l-Eşvâk*, tahk.: Halil İmran Mansur, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

28 Ateş, agm, s. 538

29 Eser için bk. Osman Yahya, *Müellefâtü İbn 'Arabî*, Fransızca'dan çev.: Ahmed Mahmud et-Tîb, Dârü'l-Hidâye, Kahire, 1992, ss. 227-229.

30 İbn Arabi, *Futûhât* c. I, s. 355.

31 *Aynı eser*, c. I, s. 10.

32 *Aynı yer*.

33 İbnü'l-Arabî, *Futûhât*, c. II, s. 456; c. III, s. 504. *Fütûhât*'ın bu şekilde mânevi tecrübe ve fetihlerin mahsûlü olarak yazılışı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Mustafa Çakmaklıoğlu, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *Tasavvuf*, 2003, yıl: 4, sayı: 1, ss. 418-421.

yazmıştı. Yine Dîvânı, *Tercümânü'l-Aşvâk*'ını da burada kaleme almıştır.

İbnü'l-Arabî Mekke'de yaklaşık 2,5 yıl kaldıktan sonra 601/1204'de Bağdat'a geçer ve burada on iki gün kalıp Musul'a gider. Orada ulemadan Ahmed el-Mevsilî el-Mukrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Feth ve Ali b. Abdullah b. Câmî gibi zevatla sohbet eder.

Bir yıllık Musul ikâmetinde *et-Tenezzülâtü'l-Mevsiliyye*'yi yazar.

Bu yolculukta, daha önceden aldığı bir davet üzerine Urfa, Diyarbakır ve Sivas'tan Sadreddîn-i Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'la birlikte Malatya'ya gelir.³⁴

O sırada ikinci kez tahta çıkan I. Gıyaseddîn Keyhusrev, eski dostu Mecdüddin İshak'ı Konya'ya davet eder.

Bunun üzerine Mecdüddin, yanında İbnü'l-Arabî ile birlikte 612/1215'de Konya'ya gelir. İbnü'l-Arabî bir süre burada ikâmet eder; o devrin önemli sîmâlarından Evhadüddin-i Kirmanî ile tanışır.

Gıyâseddin, orada kendisine 100.000 akçelik bir ev hediye eder. Ancak, İbnü'l-Arabî bu evi, ihtiyaç sahibi bir dilenciye bağışlar.³⁵

Mecdüddin, halifenin oğlu Keykâvus'a öğretmen olarak tayin edilince, bu yeni talebesiyle Malatya'ya döner, İbnü'l-Arabî de onunla beraber Konya'dan ayrılır.

Buradan Haleb ve Kudüs yoluyla 3. kez olarak Mekke'ye giden İbnü'l-Arabî, dönüşte Bağdad yoluyla yine Konya'ya gelir. Orada 606/1209-10'da *Risâletü'l-Envâr*'ı yazar.

615/1218'de Mecdüddin İshak'ın vefatı üzerine onun eşiyle evlenir ve Malatya'ya yerleşir. Ondandır Sa'deddin Muhammed adlı bir çocuğu olur. Bu evlilikle o, Sadreddin-i Konevî'nin üvey babası olur.³⁶

İbnü'l-Arabî'nin, Keyhüsrev'den sonra tahta oturan Keykavus'a Hıristiyanlarla ilgili olarak yaptığı nasihatlerden bazıları şöyledir:

- 1-Hıristiyanlar; manastır, kilise vs. inşa etmemeli
- 2-Çanları hafif çalmalı
- 3-Kıyafetleri Müslümanlara benzememeli
- 4-Haçlarını göstermemeli³⁷

34 Kılıç, agm, s. 494.

35 *Nefhu't-Tib*, I, 569

36 Kılıç, agm, s. 494.

37 İbnü'l-Arabî, *Futuhat*, c. IV, s. 604.

O, Selçuklu ve Eyyübî devlet adamlarıyla irtibat halinde olmuştur. Haleb Emiri el-Meliku'z-Zâhir ve Dımaşk Emiri el-Meliku'l-Âdil onun temas halinde olduğu devlet adamlarındandır.

Şeyh Mecdüddin'in vefat etmesiyle çevresinin eski niteliğini kaybedişi veya Şam'la ilgili çeşitli hadis-i şeriflerin tesiriyle İbnü'l-Arabî, eskilerin tabiriyle Şam cennet-meşâm'a yerleşti.³⁸

İbnü'l-Arabî orada, 627/1230'da *Fususul-Hikem*'i manevî bir işâretle te'lif eder. O, Şam'da, ilmiyeden olan ez-Zekioğulları âilesinin himayesindedir. Eyyubî hanedanı da ona aynı himayeyi göstermiştir.³⁹

Şam'da *Futûhât*'ı yeniden gözden geçirerek tashih eden Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ona, bir takım ilaveler yapar. Vefatından bir yıl önce de *Futûhât*'ın bu ikinci nüshasını tamamlar.

İbnü'l-Arabî 4 evlilik yapmıştır. İlki İsbiliyye'de Abdan el-Bicâî'nin kızı ileler.

İkinci evliliği Mekke'de Hameyn Emiri Yunus b. Yusuf'un kızıyladır. Bu evliliğinden Muhammed İmâdüddîn adlı bir çocuğu olur.

Üçüncü evliliğini Malatya'da yapar. Bu hanım, vefat eden arkadaşı Mecdüddin İshak'ın eşidir. Bu evlilikle o, Sadreddin Konevî'nin üvey babası olur. Bu evlilikten Muhammed Sa'deddin dünyaya gelir.

Dördüncü evlilik Şam'dadır. Orada Kadı Zevâvî'nin kızıyla evlenir.

İbnü'l-Arabî vefatından 20 gün önce İbn Sevedkin ve Sadreddin-i Konevî kendisine *Kitabu'l-İsfâr*'ını kıraat etmiştir.

İbnü'l-Arabî Şam'da Beni Zekî'lerin konağında 22 Rebiulâhîr 638/ 10 Kasım 1240 tarihinde vefat eder. Mezarı Kasıyûn eteklerindedir.

Eserleri

Şimdi Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerini topluca görelim.⁴⁰ Genellikle İbnü'l-Arabî hakkında yapılan çalışmalarda zikredilen ve bizim de burada sıraladığımız bu liste, bizzat İbnü'l-Arabî hayatta iken eserleri hakkında hazırladığı iki listeye dayanmaktadır. Burada vurgulamakta fayda var ki, kendisinin de ifade ettiği üzere, çeşitli sebeplerden dolayı eserlerinin listesini tam olarak oluş-

38 Ateş, agm, s. 540.

39 Aynı yer.

40 Bu listenin hazırlanmasında, büyük oranda Mahmut Erol Kılıç'ın doktora tezinden istifade edilmiştir. Bkz. Kılıç, Mahmud Erol, *İbn Arabî'de Varlık Mertebeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.

turamadığından dolayı burada bizim vereceğimiz liste de onun telifatının hepsini kapsar nitelikte değildir.

1. Kitabu'l-Misbah fi'l-cem'i beyne's-Sihah
2. İhtisaru Müslim
3. İhtisaru'l-Buhâri
4. İhtisaru't-Tirmizi
5. İhtisaru'l-Muhallâ
6. el-İhtifal fîmâ kâne aleyhi Resulullah min seniyyi'l-ahval.
7. Kitabu'l-Cem'ı ve't-tafsîl fî esrari'l-meâni ve't-tenzil
8. el-Cezvetü'l-muktebese ve'l-hadratü'l-muhtelese
9. Miftahu's-seade fî ma'rifeti'd-duhûli ilâ tariki'l-irade
10. el-Müşelleşatü'l-varide fi'l-Kur'ani'l-Kerim
11. el-Ecvibe ani'l-mesâili'l-mansuriyye
12. Mubâye'atü'l-kutb
13. Menahicu'l-irtikâ ilâ iftizâzi ebkâri'l-bekâi'l-muhadderati bi heymâti'l-
lika
14. Künh mâ lâ bûdde li'l-mürîdi minh
15. el-Muhkem fi'l-hikem ve âdâbi Resûlillah
16. el-Celâ fî âdâbi'l-melei'l-a'lâ
17. Keşfu'l-ma'nâ an sırrı esmâi'l-hüsna
18. Şifau'l-galil fî îzahî's-sebîl
19. Ukletü'l-müstevfiz
20. Cilâu'l-kulûb
21. et-Tahkîk fî'l-keşfi an sırrı't-tasdîk
22. el-İ'lâm bi işârâti ehli'l-ilham
23. el-İfhâm
24. es-Sirâcu'l-vehhâc fî şerhi kelâmi'l-Hallâc
25. el-Müntehab fî ma'şeri'l-arab
26. Netâicu'l-efkâr ve hadâiku'l-ezhâr
27. el-Mîzân fî hakikati'l-insan
28. el-Mehaccetü'l-beydâ
29. Kenzü'l-ebrâr fîmâ ruviye ani'n-Nebî mine'l-ed'ıyyeti ve'l-ezkar.
30. Mişkâtü'l-envâr fîmâ ruviye ani'n-Nebî mine'l-ahbâr

31. el-Erba'înu'l-mutekâbile
32. el-Erba'in hadîsen fi't-tivâlât
33. el-Mun'îş
34. et-Tedbîrâtu'l-ilâhiyye fi islâhi'l-memleketi'l-insâniyye
35. Te'aşşuku'n-nefs bi'l-cism
36. İnzâlu'l-guyûb alâ serâiri'l-kulûb
37. Esrâru kulûbi'l-ârifîn
38. Meşâhidu'l-esrârî'l-kudsiyye ve matâliu'l-envârî'l-ilâhiyye
39. el-Celâ
40. en-Nehcü's-sedîd
41. Ünsü'l-munkatî'în
42. el-Mev'îzetü'l-hasene
43. el-Bugye fi ihtisârî Kitabi'l-Hilye
44. ed-Dürretü'l-fâhire fi zikri men intefa'tu bihî fi tarîki'l-âhire
45. el-Mebâdî ve'l-gâyât fimâ fi hurûfi'l-mu'cemi mine'l-âyât
46. Mevâki'un-nücûm fi'l-inzâlâtî'l-vücûdiyye
47. Hilyetu'l-ebdâl
48. Envâru'l-fecr
49. el-Fütûhâtü'l-mekkiyye
50. Tâcü't-terâcim.
51. el-Fuhûs fi'r-Rusûs
52. eş-Şevâhid
53. el-Kutb ve'l-imameyn
54. et-Tenezzülâtü'l-mevsiliyye
55. İşârâtü'l-Kur'ân fi ulûmi'l-insan
56. el-Müdhiş
57. el-Kasemü'l-ilâhî bismi'r-Rabb
58. el-Aksâmü'l-ilâhiyye
59. el-Celâl ve'l-cemâl
60. el-Mukni' fi îzâhi's-Sehli'l-mümteni'
61. Şurûtu ehli't-tarîk
62. el-Envâr fimâ yumnehu sâhibi'l-halveti mine'l-esrâr
63. el-Halve

64. Ankâu muğrib
65. Akâidu ehli'l-keîâm
66. el-İttihâdu'l-kevnî
67. er-Resâil
68. el-İşârât fi'l-esrârî'l-ilâhiyyeti ve'l-kinâyât
69. el-Hucub
70. Kitâbu inşâu'd-devâir ve'l-cedâvil
71. el-A'lâk fî mekârîmi'l-ahlâk
72. Ravzatu'l-aşîkîn
73. el-Mîm ve'l-vâv ve'n-nûn
74. el-Maârîfu'l-ilâhiyye
75. el-Mübeşşirât
76. er-Rihle
77. el-Avâlî fî esânîdi'l-ehâdis
78. el-Ahadiyye
79. el-Hû
80. er-Rahme
81. ed-Deymûmiyye
82. el-Cûd
83. el-Kayyûmiyye
84. el-İhsân
85. el-Felek ve's-semâ
86. el-Câmi' (el-Celâle)
87. el-Azame
88. el-Mecd
89. el-Hikme
90. el-İzze
91. el-Ezel
92. en-Nûn
93. es-Sırr
94. el-İbda' ve'l-ihтира'
95. el-Halk ve'l-Emr
96. el-Kıdem

97. el-Himme ve'l-limme
98. es-Sâdır ve'l-vârid
99. el-Mülk
100. el-Mevârid ve'l-vâridât
101. el-Kuds
102. el-Hayat
103. el-İlm
104. el-Meşî'e
105. el-Fehvâniyye
106. er-Rakîm
107. el-Ayn
108. el-Miyâh
109. Kün
110. el-Medânî ve'l-mebânî
111. ez-Zülfe
112. er-Rakam
113. ed-Duâ
114. el-İcâbe
115. er-Remz
116. er-Rûtbe
117. el-Bekâ
118. el-Kudre
119. el-Hukm ve'ş-şerâi'
120. el-Gayb
121. Mefâtihu'l-gayb
122. el-Hazâinu'l-ilmîyye
123. er-Riyâhu'l-levâkih
124. er-Rîhu'l-akîm
125. el-Kütüb
126. et-Tedbîr ve't-tafsîl
127. el-Lezze ve'l-elem
128. el-Hakk
129. el-Hamd

130. el-Mü'mim ve'l-müslim ve'l-muhsin
131. el-Kader
132. eş-Şe'n
133. el-Vücûd
134. et-Tahvîl
135. el-Hayre
136. el-Vahy
137. el-İnsan
138. et-Tahlil ve't-terkîb
139. el-Mirâc
140. er-Revâih ve'l-enfâs
141. el-Melik
142. el- Ervâh
143. en-Nahl
144. el-Berzah
145. el-Husn
146. el-Kıstâs
147. el-Kalem
148. el-Levh
149. et-Tuhfe ve't-tarfe
150. el-Gurfe ve'l-hirfe
151. el-A'râf
152. Ziyâdetü kebedi's-sevr
153. el-İsfâr an-netâici'l-esfâr
154. el-Ehcâru'l-münfecire ve'l-müteşakkika ve'l-hebita
155. el-Hâl
156. Merâtibu'l-keşîbu'l-ebyâd
157. et-Tîn
158. en-Neml
159. el-Arş
160. el-Kürsi
161. el-Fulki'l-meşhûn
162. el-Hebâ

163. el-Cism
164. ez-Zemân
165. el-Mekân
166. el-Hareke
167. el-Âlem
168. el-Âbâu'l-ulviyyât ve'l-ümmehâtü's-süfliyyât
169. en-Necmu ve'ş-şecer
170. Sücûdü's-sehv
171. el-Esmâ
172. er-Risâle ve'n-nübüvve ve'l-ma'rife ve'l-vilâye
173. el-Gâyât
174. en-Nâr
175. el-Îrre ve'l-izze
176. el-Hadra
177. el-Işk
178. el-Münazara beyne'l-insan ve'l-hayevân
179. el-Mufâdala
180. el-İnsânu'l-kâmil
181. et-Tafdîl beyne'l-beşer ve'l-melek
182. el-Mübeşşirâtü'l-Kebîre
183. Muhâdaratü'l-ebrâr ve müsâmeretü'l-ahyâr
184. el-Evvelîn
185. el-Abâdile
186. Mâ lâ Yu'avvelu aleyh (en-Nasâih)
187. Bihâru'l-beyân fi't-tercümeti ani'l-Kur'ân
188. el-Ma'rife
189. Şerhu'l-Esmâ
190. en-Nikâhu'l-mutlak
191. Fusûsu'l-Hikem
192. Netâicu'l-ezkâr
193. İhtisâru's-Sîreti'n-Nebeviyyeti'l-Muhammediyye
194. el-Levâmi' ve't-tavali'
195. Kitâbu'l-levaih

196. el-İsm ve'r-resm
197. el-Fasl ve'l-vasl
198. Merâtibu'l-ulûmi'l-vebiyye
199. Enfâsu'n-nûr
200. en-Necd
201. el-Vecd
202. et-Tâlib ve'l-makâm ve'l-vukûf ve'l-meczûb
203. el-Edeb
204. el-Hâl
205. eş-Şeri'a ve't-tarîka ve'l-hakîka
206. et-Tahakkum ve's-şath
207. el-Hakk ve'l-mahlûk
208. el-Efrâd ve'l-e'dâd
209. el-Melâmiyye
210. el-Havf ve'r-reca'
211. el-Kabz ve'l-bast
212. el-Heybe ve'l-üns
213. en-Neş'eteyn
214. en-Nevâşiu'l-leyliyye
215. el-Fenâ ve'l-bekâ
216. el-Gaybe ve'l-hudû
217. es-Sahv ve's-Sekr
218. et-Tecelliyyât
219. el-Kurb ve'l-bu'd
220. el-Mahv ve'l-isbât
221. el-Havâtır
222. eş-Şâhid ve'l-meşhûd
223. el-Keşf
224. ez-Zelle
225. et-Tecrîd ve't-tefrîd
226. el-Fetre ve'l-İctihâd
227. el-Letaif ve'l-avârif
228. el-Fütüvve

229. er-Riyâda ve't-tecellî
230. el-Mahk ve's-sehk
231. el-Bevâdih ve'l-hücûm
232. et-Telvîn ve't-temkîn
233. er-Rağbe ve'r-rehbe
234. es-Sukr ve'l-istilâm
235. el-Fütûh ve'l-mutâleât
236. el-Vakâi'
237. el-Harf ve'l-ma'nâ
238. et-Tedânî ve't-tedâlî
239. er-Rif'a
240. es-Sırr ve'l-halve
241. en-Nûr
242. el-Hatm ve't-tab'
243. ez-Zılâl ve'z-zıyâ
244. el-Kısr ve'l-lübb ve'l-cism
245. el-Husûs ve'l-Umûm
246. el-İbâre ve'l-işâre
247. el-Hakk ve'l-bâtl
248. en-Nukabâ
249. el-Mülk ve'l-Melekût
250. el-Medhal ile'l-amel bi'l-huruf alâ ba'di'l-ârâ
251. el-Hadd ve'l-Matli'
252. el-Urûş
253. el-İsm ve'n-na't ve's-sıfa
254. es-Sâdîn ve'l-iklîd
255. en-Nevm ve'l-yakaza
256. el-Abd ve'r-Rabb
257. ed-Dav' ve'z-zulme
258. el-Ferah ve's-sürûr
259. er-Ra'd ve'l-matar
260. el-Lutf ve'l-kahr
261. el-İzz ve'z-zull

262. el-İlm ve'l-amel
263. el-Kevkebu'l-âfil
264. Rûhu'r-rûh
265. Kalbu'l-kalb
266. Kûtu'l-kût
267. Levâmiu'l-envâr
268. el-Esrâru'r-Rabbâniyye
269. Netaicu't-tevhid
270. İnzâlu'l-guyûb
271. el-Esmâu's-samediyye
272. Miftâhu ilhâmi ehli't-tevhîd
273. Kitâbu'l-esrâr
274. Mâlu'l-âlem
275. Zübdetü'l-küll
276. Mûnisu'l-muvahhidîn
277. Letâifu'l-esrar
278. Aynü't-tenvîr
279. Rakamu'l-evdâ
280. Esrâru'l-hurûf
281. Secencelü'l-ervâh
282. Mev'izatü ehli'l-inkâr
283. Keyfe ente ve keyfe ene ve men ene ve men ente
284. Delîlü'l-hâzin
285. Musaffi'l-kulûb.